

Raamat eesti keelelu keskpunktist

Jüri Valge (koostaja). Emakeele Selts
1920–2020. Eesti Teaduste Akadeemia
Emakeele Selts. Tallinn 2021, 717 lk

Emakeele Selts
1920–2020

Küllap on iga eesti keelehuviline kuulnud Emakeele Seltsist. Selts korraldab kõnekoosolekuid, keelepäevi, emakeelepäeva etteütlusi, noorte keelelaagreid, keeleviktoriine, sõnavõistlusi ja üliõpilaskonverentse, avaldab teaduslikke toimetisi, aastaraamatuid, eri paikkondade murdekeele kogumikke ja muid keeleraamatuid ning populaarteaduslikku ajakirja Oma Keel, korrastab oma keeletoimkonna kaudu kirjakeelt ning vastab talle eraisikute ja asutuste poolt kirjalikult esitatud keeleküsimustele. Peaaegu igasse keeleüritusse või eesti keelega seotud ettevõtmisse on Emakeele Selts üht või teist viisi segatud, sageli kas korraldaja või kaaskorraldajana. Nii võibki Emakeele Seltsi pidada eesti keelelu keskpunktiks. Aga kuidas jõudis Emakeele Selts selleni, milleks ta meie päevil on kujunenud, ja mis on seltsi tegevuses aastate vältel muutunud võrreldes algusaegadega?

Nendele küsimustele leiab keelehuviline vastuse äsja ilmunud raamatust „Emakeele Selts 1920–2020“. Nagu teose pealkirigi ütleb, on raamat mõeldud juubeliväljaandena, sest poolteist aastat tagasi, märtsis 2020 tähistas Emakeele Selts oma tegevuse (esimese) saja aasta juubelit. „Emakeele Selts 1920–2020“ on tüse ja sisukas teos, milles põhjalikult ja mitmekülgsest valgustatakse Emakeele Seltsi teket, tegevust ja arengut.

Raamatu enam kui seitsmesajast leheküljest moodustab tubli kolmandiku Emakeele Seltsiga seotud sündmuste kroonika. See algab seltsi asutamisega 23. märtsil 1920 Tartu ülikooli auditoriumis number 2 ja lõpeb päevapealt sada aastat hiljem, mil seltsiliikmed ja partnerid eelnevalt

kokku lepitud ajal süütasid küünlad Emakeele Seltsi lahkunud auliikmete ja kunagiste esimeeste kalmudel Eestis, Soomes, Rootsis, Norras, Ungaris ning Venemaal ja Komimaal. Nende kahe tähtsündmuse vahele mahub õige palju, nii head kui ka halba. Kõige pöördelisemad sündmused Emakeele Seltsi elus leidsid aset 1946 ja 1951–1952. Kõigepealt toodi selts koos varadega Tartu ülikooli alluvusest vastloodud Eesti NSV Teaduste Akadeemia alla. Seejärel õnnestus hädavaevu tagasi tõrjuda Teaduste Akadeemia presiidiumi otsus selts ära kaotada ning lõpuks tuli üle kolida Tartust Tallinna.

Kroonika pakub asjast huvitatule tohutul hulgal teavet ja rohkesti mõtlemisainet. Mõtlemata paneb kasvõi ainuüksi juubelpäeva õhtul Emakeele Seltsi lahkunud auliikmete ja kunagiste esimeeste kalmudel süüdatud küünalde geograafiline ulatus. Tuleb eraldi kiita ja esile tõsta kroonika kokkupanija Jüri Valge usinust ja püsivust arhiiviainese mitmeaastasel läbitöötamisel.

Kroonikale järgnevad käsitlused, mis lähemalt valgustavad Emakeele Seltsi tegevuse eri tahke ning täpsustavad kroonikas sageli napisõnaliselt mainitud sündmusi ja tegevusi. Käsitlusi on kuusteist ja need koos annavad terviklikuma pildi seltsist, selle tegevuse mitmekülsusest ja seltsiga seotud inimestest. Mahu poolest on teemakäsitluste osa kroonikast ulatuslikum ja toob, nagu kroonikagi, hulgaliselt fakte.

Teemakäsitlustest ilmneb, et aegade jooksul on mõnda Emakeele Seltsi tegevussuunda edasi arendatud ja täiendatud ning et mõni suund on päevakorralt sootuks kadunud, samas kui nii mõnigi täiesti uus ettevõtmine on juurde tulnud.

Ilmekas näide omal ajal uue ja olulise tegevussuuna kohta on Eesti koolides korraldatavad keelepäevad. Selgub, et see ilus traditsioon ulatub tagasi 1961. aasta oktoobrisse, mil Emakeele Selts ning Viljandi rajooni haridus- ja kultuuriosakond koos korraldasid Viljandis esimese sellise ürituse. Kuna see õnnestus, otsustati samas vaimus jätkata. Esimestel keelepäevadel esinesid seltsi keeleteadlastest liikmed keelt ja keeleteadust populariseerivate loengutega peamiselt õpetajatele, ajakirjanikele ja teistele täiskasvanud keelehuvilistele, kes asusid väljaspool Tartut ja Tallinna. Neis linnades olid Emakeele Seltsi üritused seni toimunud ja nüüd taheti tegevusvälja geograafiliselt laiendada. Õige pea märgati, et keelepäevade kuulajate seas oli ka kohalike keskkoolide vanemaid õpilasi, nii et neidki

hakati kaasama ettekannete pidajatena. Lisaks ettekannete kuulamisele jäeti aega ka keeleteemalisteks aruteludeks. Nii kujunesid keelepäevad sageli terve päeva kestvateks keeleüritusteks, mille otsene sihtrühm olid koolinoored. Selline keelepäevade fookuse nihutamine täiskasvanutelt noortele oli ettenägelik; ettenägelik selles mõttes, et selts pööras nüüd tähelepanu ka tulevaste täiskasvanud keeletekasutajate põlvkondade keeleliste teadmiste süvendamisele ja keeleliste arusaamade kujundamisele. Keelepäevadest saab muidugi korraliku ettekujutuse juubelikogumiku vastavast teemakäsitlusest.

Teine näide Emakeele Seltsi uutest ettevõtmistest on seltsi keeletoimkonna ettepanekul alguse saanud ja üldsusele suunatud uute sõnade saamise võistlused. Esimene selline sai teoks 1972. aastal. Järgmiste sõnavõistluste korraldamiseni jõuti alles kolm kümnendit hiljem, aga siis lendas, piltlikult öeldes, kork šampanjapudelilt: uute sõnade leidmise võistlusi ehk sõnausi hakkas tulema otsekui küllusesarvest. Emakeele Selts korraldas küll esimese uute sõnade saamise võistluse, aga polnud edaspidi enam alati korraldaja rollis.

Näide tegevusest, mis omal ajal oli Emakeele Seltsis olulisimaid, kuid mis nüüdseks on päevakorrast kadunud, on murdekogumine. Seltsi loomispäevil oli valdav osa Eesti elanikest maainimesed ja murdekeeled elujõus. Samas oli eesti murdekeelte ainestikku kogutud vaid väheses ulatuses, nii et eesti keele uurimise huvides oli vaja sellist ainestikku koguda. Selleks koostati küsitluskavasid, millega eelnevalt koolitatud murrete üleskirjutajaid, nagu neid alguses nimetati, saadeti Eesti eri paikadesse kohalike elanike keelt kirja panema. Üks eriline viis, kuidas murdeainestikku veel hiljem hakati talletama ja mis osutus väga viljakaks, oli kohalike keelehuviliste, niinimetatud murdekorrespondentide värbamine, et need koguksid oma kodukandi keeleainest ja saadaksid Emakeele Seltsile. Loomulikult saab juubelikogumiku lugeja vastavast teemakäsitlusest Emakeele Seltsi murdekogumisest väga hea pildi.

Kroonika ja käsitlused toimivad niisiis käsikäes, täiendavad sisult teineteist. Lisaks on kogumiku koostaja tahtnud pakkuda lugejale veel midagi, midagi isikupärasemat ja elulisemat kui „puhas“ ajalugu või faktoloogia. Selleks on ta kogumiku kolmandas osas andnud sõna kolmeteistkümnemale Emakeele Seltsi liikmele, kes igaüks vabamas vormis meenutab mõnd seltsiga seotud sündmust või seika.

Väärtuslikke andmeid toovad veel raamatu lisad: seltsi liikmete, üld- ja juhatuse koosolekute, ettekannete ja koosolekust osavõtjate arv; seltsi auliikmete nimestik; seltsi kontori asukohad; juubelikogumikus esinevate isikute nimed enne ja pärast nimede eestistamist – milles, muide, Emakeele Selts oli aktiivselt tegev; kasutatud lühendid. Lisadele järgnevad allikate ja kirjanduse loetelud ning isikunimede register. Kõnekas on see, et isikunimede register võtab enda alla 29 lehekülge.

Pole kahtlust, et juubelikogumikul „Emakeele Selts 1920–2020“ on püsiv väärtus, mis juba ilmudes on kindlustanud endale tulevase käsi-raamatu staatuse. See on tänuväärne töö, mis valgustab põhjalikult ja mitmekülgsest seltsi tegusat ja vaheldusrikast ajalugu ehk seda, kuidas algselt akadeemilisest teadusuühendusest kujunes kogu Eesti keeleelu üks põhilisi asutusi.

Raimo Raag

OK